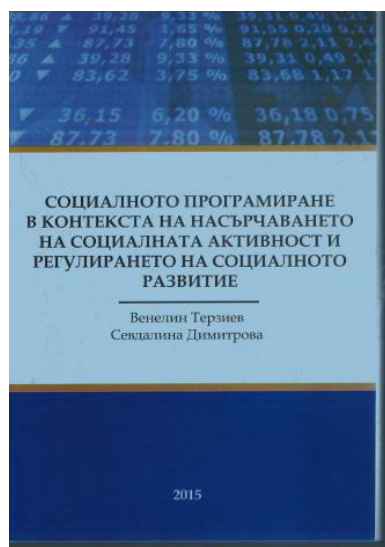

Венелин Терзиев, Севдалина Димитрова Социалното програмиране в контекста на насърчаването на социалната активност и регулирането на социалното развитие (рецензенти: проф. д-р Евгений Стоянов, доц. д-р Николай Ничев, доц. д-р Недка Николова; ISBN 978-954-337-267-6, Русе, 2015.

Важността на социалната политика за ЕС като цяло и за всяка една страна-членка поотделно, включително и за България, произтича от факта, че социалната политика не съществува и не се развива самостоятелно и изолирано от другите сфери на дейност на Съюза, а допълва и обединява всички останали политики на ЕС и в този смисъл може да се определи като ключова за цялостното развитие на ЕС и на страните-членки. Социалната проблематика вече присъства трайно не само в сферата на законодателството. Пример за това е Лисабонската стратегия, която поставя за цел икономическото, социалното и екологичното обновление на ЕС, като икономическото развитие не следва да става за сметка на социалното, но и социалната политика трябва да допринася за икономическото развитие. В първите етапи на развитие на ЕС социалната политика е възприемана като продължение и допълнение на икономическата политика, с очакванията социалните цели и целите в заетостта да се постигнат автоматично в процеса на икономическото развитие. Постепенно обаче се стига до разбирането, че икономическата интеграция не е сама по себе, тя има и важен социален аспект, като икономическата и социалната политика е повече от необходимо в още по-голяма степен да се съчетават. Разширяването на ЕС и изострянето на социалните проблеми и безработицата в много страни-членки извеждат на преден план социалната политика и идеята, че тя е основна за процеса на европейска интеграция. Икономическата и социалната политика се допълват и са насочени към изграждането на общество, в което никой да не бъде изолиран. Неслучайно девизът на ЕС, провъзгласен в новия Договор за Конституция на Европа, е „Обединени в различията“, което още веднъж подчертава значението на социалната политика за развитието на европейското общество. Именно това са причините, поради които насочваме вниманието си на социалната политика в нейната цялост и конкретност. От една страна, развитието на тази проблематика е пряко свързано с развитието на процесите в ЕС и тя е показателна за степента на зрялост на Съюза и на европейското общество. От друга страна, въпросите, разглеждани в научния труд засягат интересите на всички нас. Социалната политика и заетостта е област, която е изключително важна за България. Сложното икономическо положение в страната в годините на прехода неизбежно доведе и до остри социални проблеми и напрежение. Успоредно с решаването на икономическите проблеми на страната, приоритетно е решаването и на социалните. Основание за това е обстоятелството, че само когато в едно общество има социална справедливост, сигурност и спокойствие за утрешния ден, когато жизненият стандарт е висок и стабилен, общественият организъм функционира нормално и правилно. В този смисъл една от задачите е да се покаже дали в процеса на присъединяване към ЕС България успява да постигне целите на социалната политика и политиката по заетостта, които най-общо могат да бъдат дефинирани като: преодоляване на социалното неравенство и бедността, социалното изключване и безработицата.

Формирането на Европейския съюз започва с подписването през 1951г. на Договора за създаване на Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС). Формално инициативата за създаването на ЕОВС принадлежи на тогавашния френски външен министър Робер Шуман, който през 1950г. обявява публично основните положения на френски меморандум по въпроса за „частична и ограничена крачка по пътя към европейското единство“, която се изразява в „подчиняването на френското и германското производство на въглища и стомана на съвместна върховна власт“, за възникване на организация, открита за участието и на други европейски страни. След неуспешните опити за това са причините, поради които насочваме вниманието си на социалната политика в нейната цялост и конкретност. От една страна, развитието на тази проблематика е пряко свързано с развитието на процесите в ЕС и тя е показателна за степента на зрялост на Съюза и на европейското общество. От друга страна, въпросите, разглеждани в научния труд засягат интересите на всички нас. Социалната политика и заетостта е област, която е изключително важна за България. Сложното икономическо положение в страната в годините на прехода неизбежно доведе и до остри социални проблеми и напрежение. Успоредно с решаването на икономическите проблеми на страната, приоритетно е решаването и на социалните. Основание за това е обстоятелството, че само когато в едно общество има социална справедливост, сигурност и спокойствие за утрешния ден, когато жизненият стандарт е висок и стабилен, общественият организъм функционира нормално и правилно. В този смисъл една от задачите е да се покаже дали в процеса на присъединяване към ЕС България успява да постигне целите на социалната политика и политиката по заетостта, които най-общо могат да бъдат дефинирани като: преодоляване на социалното неравенство и бедността, социалното изключване и безработицата.

Формирането на Европейския съюз започва с подписването през 1951г. на Договора за създаване на Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС). Формално инициативата за създаването на ЕОВС принадлежи на тогавашния френски външен министър Робер Шуман, който през 1950г. обявява публично основните положения на френски меморандум по въпроса за „частична и ограничена крачка по пътя към европейското единство“, която се изразява в „подчиняването на френското и германското производство на въглища и стомана на съвместна върховна власт“, за възникване на организация, открита за участието и на други европейски страни. След неуспешните опити за това са причините, поради които насочваме вниманието си на социалната политика в нейната цялост и конкретност. От една страна, развитието на тази проблематика е пряко свързано с развитието на процесите в ЕС и тя е показателна за степента на зрялост на Съюза и на европейското общество. От друга страна, въпросите, разглеждани в научния труд засягат интересите на всички нас. Социалната политика и заетостта е област, която е изключително важна за

България. Сложното икономическо положение в страната в годините на прехода неизбежно доведе и до остри социални проблеми и напрежение. Успоредно с решаването на икономическите проблеми на страната, приоритетно е решаването и на социалните. Основание за това е обстоятелството, че само когато в едно общество има социална справедливост, сигурност и спокойствие за утрешния ден, когато жизненият стандарт е висок и стабилен, общественият организъм функционира нормално и правилно. В този смисъл една от задачите е да се покаже дали в процеса на присъединяване към ЕС България успява да постигне целите на социалната политика и политиката по заетостта, които най-общо могат да бъдат дефинирани като: преодоляване на социалното неравенство и бедността, социалното изключване и безработицата.

Формирането на Европейския съюз започва с подписването през 1951г. на Договора за създаване на Европейската общност за въглища и стомана (ЕОВС). Формално инициативата за създаването на ЕОВС принадлежи на тогавашния френски външен министър Робер Шуман, който през 1950г. обявява публично основните положения на френски меморандум по въпроса за „частична и ограничена крачка по пътя към европейското единство“, която се изразява в „подчиняването на френското и германското производство на въглища и стомана на съвместна върховна власт“, за възникване на организация, открита за участието и на други европейски страни. След неуспешните опити за създаване на европейска отбранителна общност и европейска политическа общност, шестте страни-членки на ЕОВС решават да продължат усилията си за разширяване на интеграционните процеси в областта на икономиката. Така се стига до март 1957г., когато в Рим страните-членки на ЕОВС подписват договорите за създаване на Европейска икономическа общност (ЕИО), наричана още Общ пазар, и на Европейска общност за атомна енергия (ЕВРАТОМ). Централен момент в Римския договор за ЕИО представляват положенията за изграждане на митнически съюз и общ пазар, както и провеждането на обща селскостопанска политика. След подписването на Римските договори реално съществуват три отделни общности, което обаче се променя с влизането в сила от 1 юли 1967г. на договора за сливане, с който се създава Европейската общност (ЕО). В хода на своето развитие ЕО преминава през няколко етапа. Първият етап обхваща периода 1957г.-1968г., като най-общо неговото съдържание може да бъде определено като изграждане на митнически съюз на Общността, т.е. отмяна на митническите и количествените ограничения при взаимния стокообмен на страните-членки и въвеждане на обща митническа тарифа спрямо трети страни. Вторият етап води началото си от края на 60-те и продължава приблизително до средата на 80-те години и през него се предвижда да бъде осъществена амбициозната цел Общността да се превърне в икономически и валутен съюз. Този втори период в развитието на ЕО е период на стагнация и даже на определена дезинтеграция в отношенията между страните-членки, което поражда трескаво търсене на пътища за активизиране на интеграционния процес. С подписването през 1986г. на Единния европейски акт (ЕЕА), Общността навлиза в нов етап на развитие - на изграждането на действително единен пазар на страните-членки, което се заключава във възможно най-пълната реализация на четирите свободи - свободно движение на стоки, услуги, хора и капитали.

С подписването през 1992г. в Маастрихт на Договора за създаване на Европейски съюз, е завършен важен етап в изграждането на ЕС. Според Договора ЕС се опира на 3 „стълба“- Европейската общност, Общата политика в областта на външните отношения и сигурността (ОПОВОС), и Сътрудничеството в областта на правосъдието и вътрешните работи. Договорът за ЕС засяга и социалните аспекти на интеграцията. В специалния „Протокол за социална политика“ се предвижда, че страните-членки ще продължат движението по пътя, набелязан с Хартата за основните социални права (1989 г.). Постигната е договореност решенията на Общността в сферата на социалната политика да имат задължителен характер за всички страни-членки. Прикрепен към Договора за ЕС, този ангажимент поставя началото на социална Европа. Голямо значение имат и договореностите за създаване на икономически и валутен съюз на страните от ЕО. Съществено внимание в договора е отделено на общата външна политика и политиката на сигурност, като са определени нейните основни цели. Договорът от Маастрихт въвежда ново поле за дейност на Съюза - сферата на вътрешната и правната политика, а институционалните реформи са насочени главно към повишаване ефективността на вземаните решения. Договорът от Маастрихт представлява ключов момент в развитието на европейския интеграционен процес. Той отразява решимостта на страните-членки да разширят правомощията на Общността и върху неикономическите области, отбелязвайки по този начин промяната в политическите измерения на европейската конструкция.

Договорът от Амстердам от 1997г. е третата поред генерална ревизия на учредителните договори на ЕО след ЕЕА и Договора от Маастрихт. Той прави важни промени преди всичко в следните области: гарантиране на основните права и изграждане на пространство на свобода, сигурност и правов ред; Съюзът и неговите граждани; общата външна политика и политиката на сигурност; институции и процедури на Съюза. Интерес представлява включването в договора на нов раздел, посветен на въпросите на заетостта.

Договорът от Ница, официално подписан през февруари 2001г., изиграва важна роля в осъществяването на процеса на разширяването на ЕС, като най-същественят му принос се състои в това, че най-после е взето конкретно решение за реформа на институциите на ЕС, което не може да се постигне с Договора от Амстердам. Определен е начинът, по който 12-те страни кандидатки да участват в работата на институциите и помощните органи на Съюза. Въз основа на предложенията на Европейския съвет в Лааген от 2001г. е създаден Конвент - подготвителен орган, който да изработи предложение за изменения в основополагащите договори на ЕС. Резултатът от работата на Конвента, проектодоговорът за установяване на Конституция на Европа, служи като основа за преговорите на Междуправителствена конференция, която приключва с подписването на Конституцията на 29 октомври 2004г. в Рим. Новият договор замества всички договори от последните 50 години с изключение на Договора за ЕВРАТОМ. Основните нововъведения в Договора за Конституция на ЕС са в следните области: основни принципи на Съюза; институции;

процедури за вземане на решения; политики на Съюза.

Разширяването е една от най-успешните политики на ЕС и мощен инструмент на външната политика. В чл.237 на Римския договор за ЕИО е записано: „Всяка европейска страна може да подаде молба за членство в Общността“. Разширяването на създадената с Римските договори Общност до днешния Европейски съюз се извършва на няколко вълни, като до 1989 г. броят на страните членки на ЕО достига 15. Скоро след падането на Берлинската стена през 1989 г. Европейската общност установява дипломатически отношения със страните от Централна и Източна Европа (СЦИЕ). През 90-те години ЕО и нейните държави-членки сключват и споразумения за асоцииране с десетте държави от Централна и Източна Европа. През 1993г. Европейският съвет в Копенхаген обявява бъдещото членство на СЦИЕ в ЕС като цел и на Съюза и формулира основните критерии за това членство. След като Европейският съвет в Люксембург през декември 1997г. взема решение за започване на цялостния процес на разширяване със СЦИЕ, се стига до април 2003г., когато в Атина десет страни подписват Договор за присъединяване към ЕС.

През 2004г. ЕС вече има 25 държави-членки, след като петото поред и най-голямо разширяване в историята на Съюза става факт. Последното, наричано още „източно“ разширяване на ЕС, е необикновено предизвикателство от гледна точка на мащаба и разнообразието от въпроси, които трябва да реши. С разширяването на територията на Съюза с 34% в сравнение с територията на ЕС-15 и нарастването на населението с над 100 млн. души, ЕС се трансформира от „Европа на 15-те“ в „Европа на 25-те“.

Членството в ЕС се превръща в национален приоритет за България и през декември 1995г. страната ни подава официална молба за членство в ЕС. Това става с ясното убеждение, че е направен най-добрият избор по отношение на сигурността на страната, стабилността на демократичното управление, бързото и устойчивото икономическо развитие и изграждането на модерно гражданско общество. Започналите през февруари 2000г. преговори са успешно завършени през юни 2004 г., когато България затваря всички 31 преговорни глави. След като през февруари 2005 г. Европейската комисия дава положителна оценка за подписването на Договора за присъединяване и след одобрението на Европейския парламент, на 25 април 2005г. в Люксембург официално е подписан Договорът за присъединяване на България към ЕС. Така с влизането в сила на Договора от 1 януари 2007г. България и Румъния стават 26-та и 27-та държави-членки на Европейския съюз.

Както е предрекъл Робер Шуман обединяването на Европа не е еднократен акт, а дълъг и труден процес, който изисква много усилия, енергия и воля. За близо половин век европейските държави постигат невиджано висока степен на сплотеност. Затова допринася и развитието и осъществяването на общата социална политика и политиката в областта на заетостта, на която е посветена настоящата разработка.

Сега, когато сме на края на първия програмен период и предстои отчитането на усвоеност на европейските структурни фондове (2007-2013), извеждането на поуки от допуснатите грешки и старт в новия период 2014-2020, анализите и перспективните очаквания в икономическото развитие на страната ни в контекста на предизвикателствата на европейската интеграция и глобализиращите процеси, повлияни от отрицателните ефекти от отминаващата икономическа криза, синтезирани в основния документ „Европа 2020“ и Конвергентната програма на страната за финансово-икономическа и социална стабилност и създаване на условия за икономически растеж като основа на активната социална политика, когато рисковете и заплахите за сигурността- национална и международна, провокирани от случващото се в регионален и световен мащаб (събитията в Украйна, „нашествието“ на „Ислямска държава“, икономическите санкции срещу Русия, заплахата от енергийна и газова криза, бежанската вълна от Близкия Изток, засиленият трафик на хора, оръжие, дрога и прочие предизвикателства на средата за сигурност) повече от всякога изправят световната общност пред опасността от нова „Студена война“ или появилото се в публичното пространство понятие „Студен мир“, когато промененото политическо статукво на южната ни съседка Гърция поставя на изпитание еврозоната и единението на Европейския съюз и не на последно място преодоляването на силно изразената бюджетна ресурсна ограниченост в страната ни, острата необходимост от съживяване на националната икономика, реформите в жизнено важните секторни политики на социалното управление, преодоляването на безработицата и повишаване на заетостта, като цел на активната социална политика, детерминират актуалността на темата на нашето изследване.

В теорията и практиката на посочените предизвикателства са посветени достойни за уважение разработки, видни от приложената литературна справка. С риск да не пропуснем и несъзнателно засегнем някой от изтъкнатите автори в тази област, се въздържахме да посочим конкретно име или разработка. Но съзнателното е, че те са използвани като изходна база за написването на настоящия труд.

Проблемите в тази насока са колкото познати, толкова и предоставящи поле за нови изследвания и интерпретации, адекватни на новата социална среда- динамична и ресурсно ограничена. Противоречието между нарастващите социални изисквания и ограничените ресурсни възможности на страната ни, прави обективна необходимост провеждането на активна социална политика, основана на социалното програмиране, социалната активност и социалната адаптация към динамичните промени в социалната среда. А те са детерминирани от икономическия потенциал, темповете на икономически растеж, номиналния брутен вътрешен продукт като база за акумулирането на бюджетни приходи и обслужването на публичните разходи за социални дейности.

В необходимостта от въвеждане на социално управление, основано на изискванията за икономичност, ефективност и ефикасност, прозрачност и адекватна социална отговорност, формирането на функциониращ активен пазар на труда посредством провежданата активна социална политика и реализацията на ефективни социални програми, адекватни на промените в социалната среда, е *предметът* на изследване на настоящата разработка.

Обект на научните търсения на авторите са социалното програмиране,

социалната активност и социалната адаптация като основа на активната социална политика и ефективен социален мениджмънт в динамична социална среда.

Целта на изследванията в настоящия труд е създаване и верификация на теория на активни социални политики за функциониращ активен пазар на труда, която да служи като основа за практическата реализация на системата за ефективен социален мениджмънт в динамично променящата се социална среда.

Теорията на активни социални политики следва да отговаря на следните изисквания:

- ☐ да систематизира теоретичните разработки и добрите практики в областта на мениджмънта и да генерира нови знания за социално управление в променящата се социална среда.

- ☐ да не допуска логически и формални противоречия в твърденията, принципите, подходите и моделите за управление на социалните политики;

- ☐ да е обоснована, доказуема, проверяема, достоверна, съществена и надеждна;

- ☐ да е в достатъчна степен общовалидна и да се използва за формирането на функциониращ пазар на труда в среда на динамични промени и ресурсни ограничения;

- ☐ да може да се прилага за повишаване на ефективността и генериране на ползи от трансформацията на ресурсите в социални способности при реализацията на конкурентното предимство за постигане на целите на социалното управление.

Постигането на целта на настоящия труд е посредством решаването на следните частни научно-изследователски задачи:

1. Изследване и оценка на ефективността на социалното програмиране като основа на социално-икономическото регулиране.

2. Анализ на социалната активност като основа на изграждането на функциониращ пазар на труда и създаване на процесен модел за активен пазар на труда, съвместим с предизвикателствата на промените в социалната среда и евроинтеграционните процеси.

3. Изследване на възможностите на социалната адаптация като елемент на активната социална политики и разработване на модели за социална адаптация, базирани на управлението по компетентност и компетенции.

Тезата на настоящата разработка е на основата на изследванията и анализа на социалното програмиране и социалната активност да се разработи надежден и приложим процесен модел на функциониращ активен пазар на труда, да се създаде национална програма за успешна социална адаптация на освободените от Българската армия военнослужещи и членовете на техните семейства, базирана на управлението по компетентност и компетенции посредством приложимостта на традиционни и специфични подходи за оценка на социалната и икономическата ефективност на социалното програмиране.

Обхватът на научно-изследователските търсения е: теоретичен и експериментален; времеви: 2000-2014г.; управленски нива: национално и регионално; обхват: политиката на социално програмиране, социална активност и социална адаптация; понятиен апарат: арсеналът от използваните изразни средства (хора, личност, човешки ресурси, работници, работодатели) е използван в смисъла на човешки ресурси и тяхното управление като част от ресурсното управление; ресурсност: материални, финансови, човешки, информационни ресурси; причини и следствия: в зависимост от динамиката в социалната среда, „Европа 2020“, Конвергентната програма на Република България 2014-2017, Европейските структурни фондове.

За по-голяма конкретност и значимост на труда, изследванията са извършени при определени **допустими ограничения**. Те са породени от многоаспектността на социалното програмиране, на социалната активност и процеса на адаптация, като за целите на настоящия труд акцентите са върху ефективността на социалните програми, трансформациите в пазара на труда в предприєдинителния период и след присъединяването на страната ни към евроструктурите, социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба. Информационната база за аналитичните разчети на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба е ограничена в периода 2000-2004г., поради липсващите в следващите периоди статистически данни за тяхната социална адаптация. Нормативната уредба на изследваната проблематика е съобразена към края на 2014г. Процесният модел за функциониращ активен пазар на труда е ограничена в рамките на дирекции „Бюра на труда“ и Агенцията по заетостта. Специфичната технология на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, е ограничена до технологията на социално-педагогическата, технологията на социално-психологическата адаптация и технологията на подготовка/преквалификация. Моделът за оценка на компетенциите при осъществяване на подбор за свободна длъжностна позиция, като част от програмата за социална адаптация на освободените от армията военнослужещи, е разработен на база ключовите компетенции на входа на системата, без да се конкретизират специфичните компетенции за конкретна длъжностна позиция.

Използваните научноизследователски методи за решаването на поставените задачи при постигането на посочената цел, са систематизирани в две групи:

- ☐ **теоретични методи:** системният, икономическият и мениджърските подходи, интердисциплинарният подход, подходът за социално програмиране; теория на риска, теория на вероятностите, инструментариумът на математическото моделиране, системен анализ и синтез, сравнение, конкретизация, обобщение, индукция и дедукция, теорията на процесното управление и други известни на обществено-научното познание методи и средства;

- ☐ **емпирични методи:** наблюдение, измерване, експертна оценка, прогнозиране, обработване на данни чрез математико-статистическите методи и методи на теорията на вероятностите, Excel и др.

За удобство при използването и нагледното илюстриране, получените крайни резултати (схеми, графики, статистическата и графичната интерпретация на изследванията), са посочени в завършен вид

Като изходна база при разработването на настоящия труд нормативните актове,

имащи отношение към изследванията в него. Използвани са идеите на съвременните теоретици на управленската и икономическата наука, представени в научни и публицитични издания, книги, статии и на водещите специалисти в практиката на социалното управление и активните социални политики. Съобразно конкретиката, точността и достоверността, в изложението в някои случаи се ползват дословно текстове от тези източници. В подкрепа на изследванията и анализите са и натрупаните знания и личен опит.

Целта и научно-изследователските задачи на настоящия труд подсказват и неговото конструиране.

В глава първа е изследвано мястото и ролята на социалното програмиране за общественото управление, като междинен етап между планирането и бюджетирането при изпълнение на социалната политика на държавата. Акцентът е на социалната програма, като продукт на социалното програмиране и инструмент за решаването на социално значими проблеми, съобразно тяхната ресурсна обвързаност, изпълнители и срокове за решаване на комплекс от задачи и мероприятия. Непротиворечивостта и сложността на връзката между икономическата и социалната ефективност на социалното програмиране е обусловена от методическия принцип, според който реализацията на социалната програма сама по себе си се превръща в катализатор за ефективно обществено-икономическо развитие. Изведени са критериите за оценка на ефективността на социалното програмиране в контекста на управлението по резултати, спазвайки принципа „какво-ако“, съобразно приоритетите в социалната дейност, произтичащи от динамичните промени в социалната среда. С това е решена първата научно-изследователска задача на настоящия труд.

Втора глава е посветена на многоаспектността на социалната активност в динамична социална среда. Изведена е социалната активност на човешкия фактор като ключов за социалното управление и провеждането на ефективна социална политика чрез поддържането и развитието на адекватни на промените в социалната среда способности за хармонизиране на обществените отношения. Изяснени са стратегическите преимущества на активните социални програми като система от социални проекти с пряка и обратна връзка на социалното взаимодействие, която определя възможностите за адаптация на компонентите на програмата към изменящите се изисквания спрямо нея. Показана е методологията за тяхното разработване, изследвани са особеностите на активна социална програма за развитие на човешкия ресурс и компонентите на механизма за активизиране на социалните програми, в подкрепа на което е направеният анализ на резултатите от изпълнението на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ в областта на пазара на труда и приносът ѝ за изграждането на функциониращ пазар на труда.

Изведено е мястото и ролята на службите по заетостта в контекста на Общата стратегия за бъдещето развитие, одобрена от европейските публични служби в отговор на предизвикателствата на динамичните промени в социалната среда и съобразена с изискванията на стратегическата рамка за развитие на „Европа 2020“.

Анализирани са ефектите от въздействието на активните политики на пазара на труда, като е направен обзор на понятийния апарат, на особеностите и основните потоци на пазара на труда. Проследена е структурата на трудовия пазар. Анализирано е развитието и реструктурирането на пазара на труда за осигуряване на заетост, като акцентите са на особеностите на преходните процеси към активен пазар на труда и структурните изменения в заетостта на българския пазар.

Изследвани са политиките на изграждане на функциониращ пазар на труда и за заетост в контекста на европейската интеграция в предприєдинителния и следприсъединителния периоди. И ако в началните периоди от развитието на пазара на труда неговите политики са насочени предимно към преодоляване на последиците от икономическите реформи върху заетостта, то сега политиката на пазара на труда има ясно изразен активен характер и е насочена към въздействие върху процеси или формиране на поведение сред целеви групи съобразно предварително планирани цели, то функциониращият пазар на труда в страната е адекватен механизъм на пазарната среда. В подкрепа на това е обстоятелството, че провежданата политика все повече се съобразява със съществуващите зависимости и взаимодействия между периодите на развитие на икономиката и пазара на труда.

Обосновани са възможностите за рационализиране на управленските решения за ефективна социална политика, като е разработен процесен модел на дирекции „Бюра по труда“ на основата на дефинираните технологични процеси, детайлното метрично замерване на дейностите в Агенцията по заетостта, с цел тяхното стандартизиране и определяне на необходимата ресурсна осигуреност на процесите.

В глава трета е изследвана социалната адаптация като елемент на социалната политика. Изследвана е многоаспектността на социалната адаптация като приспособимост на промените на социалната среда.

Изведена е значимостта на потребностите, мотивите и жизнените ценности на личността, нейният опит, психологическите ѝ характеристики и ориентация, като проявление на идентичността в отговор на взаимодействието „личност- социална среда“.

Акцент е поставен на особеностите на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, чиято ефективност е в пряка зависимост от технологията и особеностите на самия процес на приспособяване към гражданския социум на различните нива и фази компетентност, преминавайки последователно и в логическа последователност през отделните етапи на адаптационния процес.

Познаването на психологическите и професионалните аспекти на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и на членовете на техните семейства, е в основата на създаването на методика за социална адаптация и постигането на житейски баланс за изследваната категория, съобразно новите условия на житейска дейност при взаимодействието на различните структури и органи, ангажирани с този процес на различни равнища.

Анализиран е българският опит в социалната адаптация на военнослужещите,

освободени от военна служба и на членовете на техните семейства, което е в подкрепа на съвместните действия на държавната, извъндържавната (извънбюджетна) и инвестиционната системи за професионална ориентация, преподготовка (преквалификация) и устройване на работа. Практическата реализация на програма „Социална адаптация и икономическа интеграция на освободените военнослужещи от въоръжените сили в гражданското общество” по недвусмислен начин доказва наличието на конкретен и добре изграден документ с ясно дефинирани дейности, чието изпълнение и резултати е противоположно на добрите практики и критерии за ефективност.

Стратегическите решения за навременната и ефективна социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, са подкрепени от създаването на комплексен модел, съдържащ в себе си изведените принципи на лично-социално-действения подход, на интеграция, на педагогизация, на социо-културна насоченост и на научна обоснованост, на алгоритъм на модела за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и на членовете на техните семейства и на компетентностен модел, отразяващ ключовите компетенции, съобразени с Европейската квалификационна рамка и Програмата „Учене през целия живот“ в отговор на изискванията на бизнес-структурите и пазара на труда в динамична среда на обществено-икономическо развитие.

Дългогодишният интерес към изследваната проблематика, бързо променящата се социална среда, поуките от миналото, проблемите на настоящето и надеждата за реализация в бъдещето, позволяват да се изведе приносът на настоящия научен труд.

Генерирани са нови знания и умения за повишаване на ефективността на социалните политики на съвременната държава, базирани на социалното програмиране, социалната активност на човешкия фактор и социалната адаптация към промените на средата-динамични, често непредвидими и рискови.

Създаването на методология за рационализиране на управлението на обществено-икономическите процеси, протичащи в динамична бизнес и социална среда при реализирането на активните социални политики, тяхната ресурсна обвързаност в реално време на основата на разумен баланс между заявени намерения и осигурени възможности, обогатява съществуващите знания и умения в теорията и практиката на социалното управление. Изследванията по неоспорим начин доказват, че социалното управление като теория и практика е част от общоуправленския процес на обществено-икономическото развитие на страната ни. В потвърждение на това наше твърдение е обстоятелството, че рационализирането на управленските решения за ефективността на активната социална политика са детерминирани от състоянието на икономиката, икономическия растеж, размера на брутния вътрешен продукт, функциониращият пазар на труда в изменения социум. Обогатен е категоричният апарат, принципите и подходите за провеждане на активна социална политика, изведени са значими закономерности, подпомагащи предвиждането и приспособимостта на социалните политики към промените на средата.

Социалното програмиране е изведено като обществено явление и на неговата същност, включително определяне на основните понятия и разработка на апарата за понататъшното изследване на този феномен. Създаденият модел за оценка на ефективността на социалното програмиране, базиран на подхода на организационната ефективност, отразява трансформирането на социалните ресурси, необходими за реализацията на активните социални програми на Министерството на труда и социалната политика в способности за социална защита посредством провеждането на активни социални политики, което е в подкрепа на управлението по резултати.

Защитена е тезата, че хората са ключов фактор на социалната политика, които със своята социална активност, чийто израз са техните действия и умения, синтезират останалите компоненти на ресурсите на една страна и по този начин ги превръщат в краен продукт при планирането на целите за постигане на социално-икономическо развитие, позволяващо провеждането на ефективна социална политика.

Адаптираният модел на колективната квалификация и екипната дейност прави възможно разкриването на потенциала и на отделната личност, и на обществото посредством реализацията на активните социални програми за социална защита в динамично променящата се социална среда.

Научно защитена е тезата за оптималния синтез от мисли, идеи и цели на участниците в социалната програма, чиято активност е базирана на нейната обединителна социална идея и приносът ѝ за изграждането на функциониращ пазар на труда като адекватен механизъм на пазарната среда. Създаденият процесен модел на основата на дефинираните технологични процеси, детайлното метрично замерване на дейностите в Агенцията по заетостта с цел тяхното стандартизиране и определяне на необходимата ресурсна осигуреност на процесите, разработването на модел за определяне на текущия и бъдещия капацитет, актуализирания баланс на времето за всяка от пилотните дирекции „Бюра по труда“ и алгоритъма за разпределение на разходите по основни процеси на Агенцията по зависимостта, позволява рационализирането на управленските решения за повишаване на ефективността на социалната политика, провеждана от дирекции „Бюра по труда“, съобразена с Общата стратегия за бъдещето, одобрена от Европейските публични служби.

Научно е защитена тезата, че социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства, е концептуална рамка и интеграционен показател на състоянието на човека, който отразява връзката му със социалната среда, чийто израз е зависимостта „социална адаптация-социализация“.

Обоснована е и е доказана научно-експертната платформа на адаптацияния процес, като е предложен алгоритъм на модела за повишаване на ефективността на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба.

Адаптиран е моделът за социално-психологическа адаптация на военнослужещите и техните семейства, като база за създаването на адаптацияна програма за изследваната категория адаптиращи се, съответстваща на динамичните промени в социалната среда и на

	критериите за ефективност. Създаден е комплексен модел за социална адаптация на освободените от БА военнослужещи и членове на техните семейства, в който са адаптирани моделите за социално-психологическа и социално-педагогическа адаптация. Научно е доказана обосноваността на ключовите компетенции на входа на системата за социална адаптация, на основата на която се дефинират специфичните компетенции, съобразени с длъжностните позиции и на основата на които е предложен обоснован компетентностен модел за повишаване на ефективността на процеса на социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба. Научно разработена е Методология за оценка на професионалните профили с прилежащите им компетенции, чиято адаптация към динамичните промени в социалната среда е посредством качествено новите управленски решения, съобразени със съответните нови модели на социална адаптация, като важен елемент при разработването на национална социална стратегия за социалната адаптация на освободените от военна служба и членовете на техните семейства. Настоящият труд няма амбициите, че в неговите рамки са изследвани всички аспекти и проблеми на социалното програмиране, социалната активност и социалната адаптация, като елементи на социалната политика и част от социалното управление. Една част от проблемите са отразени в други публикации, друга част ще бъдат обект на бъдещи разработки. Още повече, че всеки един от елементите на социалната политика би могъл да бъде обект на самостоятелна разработка. Но ние имаме амбицията и изразяване увереност, че изследванията, анализите, постигнатите резултати и приноси в настоящия труд, със своята оригиналност и синтез на съществуващите идеи и разработки по изследваната проблематика, отразяващи състоянието, предизвикателствата и перспективите пред социалната политика в динамичната социална среда, ще предизвика интереса на всички, които се интересуват от проблемите на социалното управление, ще удовлетвори изискванията и на най-претенциозният читател и очакваме творческо критично отношение към нашия труд. С благодарност ще приемем всички добронамерени и обосновани бележки и препоръки, които ще бъдат основа за бъдещи наши изследвания и разработки.
--	--